

Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta

Misliti socialne inovacije

Uredila

Slavko Gaber in Veronika Tašner

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI SKLAD
SOCIALNI SKLAD
NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Ljubljana, 2019

Misliti socialne inovacije

Naslov izvirnika Sata innovaatiota Suomesta (dopolnjena izdaja, 2017)

Uredila Slavko Gaber in Veronika Tašner

Prevod Goran Gaber, Nataša Mojškerc (Socialne inovacije iz Finske), Nika Šušterič (Socialne inovacije od drugod)

Slovenski jezikovni pregled Tomaž Petek

Izdala in založila Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

Zanjo Janez Vogrinc, dekan

Oblikovanje naslovnice Roman Ražman

Priprava Igor Cerar

Tisk Birografika Bori, d. o. o., Ljubljana

Naklada 300 izvodov

Prva izdaja, prvi natis

Ljubljana, 2019

Krepitev kompetence podjetnosti in spodbujanje prožnega prehajanja med izobraževanjem in okoljem v osnovnih šolah

Naložbo sofinancirata Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije ter Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.422(082)

MISLITI socialne inovacije / uredila Slavko Gaber in Veronika Tašner ; [prevod Goran Gaber, Nataša Mojškerc, Nika Šušterič]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Pedagoška fakulteta, 2019

Prevod dela: 100 sosiaalista innovaatiota Suomesta

ISBN 978-961-253-236-9

1. Gaber, Slavko, 1958-

298134016

© Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 2019

KAZALO

Predgovor	
Odstiranja socialnih inovacij	11
<i>Veronika Tašner in Slavko Gaber</i>	
Uvod	
Sto let Finske – od revne države do države blaginje	15
<i>Ilkka in Vappu Taipale</i>	
SOCIALNE INOVACIJE IZ SLOVENIJE	
1 Biti samooskrben na enem hektarju – Učni poligon za samooskrbo Dole, Poljčane	23
<i>Ana Vovk Korže</i>	
2 Skupnostni urbani ekovrt v borovi vasi v Mariboru	32
<i>Simona Trčak Zdolšek</i>	
3 Knjižnica Reči	35
<i>Jošt Derlink</i>	
4 Ustanovitev teritorialne obrambe, njen razvoj in preobrazba v državno vojsko	39
<i>Ladislav Lipič</i>	
5 Sindikata vzgoje, izobraževanja in znanosti	43
<i>Vladimir Tkalec</i>	
6 »Projekt Človek«: ključna načela pri uvajanju inovativnih socialnozdravstvenih programov na področju pomoči zasvojenim z drogami	48
<i>Bogdan Polajner</i>	

7	Druga violina <i>Valerija Bužan</i>	55
8	Šole kot središča skupnosti <i>Živa Kos, Slavko Gaber in Veronika Tašner</i>	63
9	Stanovanjska zadruga Zadrugator <i>Maša Hawlina in Rok Ramšak</i>	71
10	Družbenoodgovorno gospodarjenje kot socialna inovacija <i>Viktor Žakej</i>	75
11	Pravična trgovina v Sloveniji <i>Živa Lopatič</i>	80
12	Zadruga Stara roba, nova raba <i>Luna J. Šribar</i>	84
13	Delo s storilci nasilja <i>Gregor Mešič</i>	88
14	Organizacija podpore materi z motnjo v duševnem razvoju za samostojno življenje z otrokom v skupnosti <i>Martina Kljun</i>	91
15	Simbioza med generacijami za e-pismeno Slovenijo <i>Tjaša Sobočan</i>	97
16	Kralji ulice, inovativno reševanje brezdomstva <i>Špela Razpotnik</i>	105
17	Abortus na zahtevo ženske <i>Sara Rožman, Metka Mencin Čeplak in Milica Antić Gaber</i>	111

- 18 **Mirovni inštitut –
Inštitut za sodobne družbene in politične študije** 118
Vlasta Jalušič
- 19 **Zgodovinska vloga ZSMS** 122
Andrej Verlič
- 20 **Slovenski plebiscit 1990 kot socialna inovacija** 127
Viktor Žakelj
- 21 **Preprečen miting v Ljubljani 1. 12. 1989 in
ocena delovanja milice** 131
Pavel Čelik
- 22 **Program mladih raziskovalcev** 138
Ciril Baškovič, Boris Frlec in Erik Vrenko
- 23 **Uvedba mednarodne mature (*International Baccalaureate*)
v Sloveniji** 145
Ivan Lorenčič in Janez Šušteršič
- 24 **Oblikovanje sistema varstva pred naravnimi in drugimi
nesrečami v letih po osamosvojitvi kot pomemben steber
nacionalne varnosti, katerega pomemben del je odziv,
imenovan zaščita in reševanje pod taktirko Civilne zaščite** 149
Srečko Šestan
- 25 **Model stičišč demokracije v Sloveniji** 159
Nataša Mojškerc in Slavko Gaber
- 26 **Uvajanje humanega skupinskega dela v zapore
v Sloveniji** 165
Dragan Petrovec

27 Kontekst šolskih reform na Slovenskem v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja	168
<i>Zdenko Medveš</i>	

SOCIALNE INOVACIJE IZ FINSKE

1 Enodomni parlament	175
<i>Riita Uosukainen</i>	
2 Odbor za prihodnost	179
<i>Jyrki Katainen</i>	
3 Koalijsijske vlade	182
<i>Harri Holkeri</i>	
4 Volilna pravica žensk in 40 odstotne kvote	184
<i>Tuula Haatainen</i>	
5 Preprečevanje korupcije	186
<i>Johannes Koskinen</i>	
6 Ljudstvo Sami	188
<i>Pekka Aikio</i>	
7 Preprečevanje slumov	191
<i>Pekka Korpinen</i>	
8 Študentska stanovanja	193
<i>Ulla-Mari Karhu</i>	
9 Zaposlitvena pokojninska shema	195
<i>Kari Puro</i>	
10 Brezplačni šolski obroki	198
<i>Kirsi Lindroos</i>	

11 Alkoholna politika	201
<i>Jussi Simpura</i>	
12 Mediacija kaznivih dejanj	204
<i>Aune Flinck</i>	
13 Prepolovitev števila prometnih nesreč s smrtnim izidom	208
<i>Pekka Tarjanne</i>	
14 Preprečevanje samomorov	211
<i>Kristian Wahlbeck</i>	
15 Finske knjižnice	214
<i>Kaarina Dromberg</i>	
16 Osnovna šola	217
<i>Erkki Aho</i>	
17 Brezplačno šolanje	219
<i>Sonja Kosunen</i>	
18 Študentska podpora	222
<i>Silja Silvasti</i>	
19 Finska osnovna edukacija iz umetnosti – inovator ustvarjalnosti	225
<i>Minna Lintonen</i>	
20 Finska metoda pripovedovanja	227
<i>Monica Riihelä</i>	
21 Nordijsko sodelovanje	229
<i>Larserik Häggman</i>	

22	Demilitarizirani Åland	231
	<i>Roger Jansson</i>	
23	Finski nenasilni odpor	235
	<i>Steve Huxley</i>	
24	Finsko združenje igralnih avtomatov	238
	<i>Raimo Vistbacka</i>	
25	Ekonomska avtonomija študentskih unij	241
	<i>Linnea Meder</i>	
26	Tabori Prometej in Mladinska filozofska prireditelj	244
	<i>Matti Mäkelä</i>	
27	Kampanja za skupno odgovornost	246
	<i>Kalle Kuusimäki</i>	
28	Linux	248
	<i>Jyrki J. J. Kasvi</i>	
29	Savna	251
	<i>Lasse Viinikka</i>	
30	Zimsko plavanje	253
	<i>Paula Kokkonen</i>	
31	Nordijska hoja	255
	<i>Eero Akaan-Penttilä</i>	
32	»Nore« šale	257
	<i>Jussi Särkelä</i>	
33	Mirovno posredovanje in zapuščina Marttija Ahtisaarija	259
	<i>Tuija Talvitie</i>	

- 34 **Mattila, prostor srečevanja moških** 263
Arvi Pihlman
- 35 **Koiliskeskus – lažji vsakdanjik v centru dobrobiti** 267
Mia Lumio, Elias Pakonen, Anu Hakari in Elina Lehtonen
- 36 **Nova skupnostna urbana kultura** 276
Jaakko Blomberg
- 37 **Temeljni dohodek** 280
Olli Kangas

SOCIALNE INOVACIJE OD DRUGOD

- 1 **Celovita kurikularna reforma na Hrvaškem** 287
Boris Jokić
- 2 **Izobraževanje: od žrtve družbenega dogajanja do dejavnika družbenih sprememb** 294
Ana Pešikan in Slobodanka Antić
- 3 **Elektrarna v Razvojnem centru in tehnološkem parku Križevci** 300
Tihomir Hodak
- 4 **Podpora inovativnim pristopom za povečevanje zaposlenosti in zaposljivosti mladih** 304
Jelena Milovanović
- 5 **Reforma sistema socialnega varstva v Republiki Makedoniji** 307
Mila Carovska

6	Uporaba celostnega kurikula za ozaveščanje, spreminjanje stališč in promocijo sodelovalnih dejavnosti za ohranjanje dobrobiti in vseživljenjskega učenja učencev, družin in skupnosti	312
	<i>Ann-Marie Houghton</i>	
7	Območje družine	318
	<i>Vicky Leigh in Kirstin Kerr</i>	
8	Razvoj edukacije za inovacije v islandskem kontekstu	325
	<i>Gisli Thorsteinsson in Svanborg R. Jónsdóttir</i>	
	Socialne inovacije in prihodnost	335
	<i>Slavko Gaber in Veronika Tašner</i>	
	Stvarno in imensko kazalo	353

PREDGOVOR

Odstiranja socialnih inovacij

V tej monografiji najdemo široko množico predstavitev socialnih inovacij. Ta je pestra glede področij, na katerih se poskuša odgovoriti na problematiko določenega časa, obdobja pa tudi kar zadeva geografska razsežja. Slovenija je v središču prvega dela te knjige socialnih inovacij. Za začetek (pričakujemo, da bo njihovo število v nadaljevanju raslo) smo zbrali nekaj manj kot 30 inovacij, ki obsegajo čas obdobja socialistične Jugoslavije, v katerem smo v Sloveniji inovativno ohranjali prostore svobode, vzpostavljali prostor za avtonomno oblikovanje šolskega sistema, oblikovali zasnutke kasnejše slovenske vojske ipd. Med slovenskimi inovacijami najdemo tudi tiste, ki so neposredno prispevale k prehodu v samostojno državo in inovacije, ki danes sooblikujejo iskanja poti iz zagat, v katerih se je, tako kot druge države predstavnih demokracij in tržnega gospodarstva, našla tudi samostojna Slovenija.

Tudi zato, ker smo idejo za tematiziranje socialnih inovacij dobili ob prebiranju angleškega prevoda dela z naslovom *100 socialnih inovacij s Finske*¹, smo v delo vključili prevod večjega števila inovacij, popisanih v tem delu. Iz dela, ki ga je uredil Ilkka Taipale in je bilo prvič objavljeno leta 2006 ter po tistem večkrat dopolnjeno in ponatisnjeno ter je vse pogosteje tudi prevajano v druge jezike, sva za bralke in bralce v Sloveniji izbrala posebej povedne finske inovacije. Z razlogom in po premisleku smo temu dodali izbrano število finskih inovacij, ki jih ne najdemo niti v finski izdaji dela iz leta 2017. Ko nas je zanimalo, ali so na Finskem na delu tudi tekoče inovacije, ki jih

1 Gl. Taipale (2013). *Socialne inovacije*, v delu *Socialne inovacije s Finske*, pod številko 1, 3, 6, 8, 9, 10, 13, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 31 in 32 je prevedel Goran Gamber po knjigi *100 Social Innovations from Finland* (2018, ponatis). Socialne inovacije (prvotno v poglavju *Socialne inovacije s Finske*) pod številko 2, 4, 5, 7, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 20, 24, 26, 30 in 33 je prevedla Nataša Mojšker po knjigi *100 sosiaalista innovaatiota Suomesta* (dopolnjena izdaja 2017).

bodo verjetno zajeli šele v enem prihodnjih dograjevanj zdaj že široko poznanega dela, se je pokazalo, da smo upravičeno pričakovali, da nacija, ki je pred kratkim praznovala 100. obletnico neodvisnosti, dodatno spodbujena tudi z objavo 100 socialnih inovacij, inovira tudi danes. Podatek o inovacijah, ki so – čeprav so finske – prvič objavljene v naši izdaji, je na voljo v opombah pod črto pri konkretni inovaciji. Za to, da smo uspeli pridobiti omenjene inovacije, pa tudi za prevod pomembnega dela finskih inovacij iz njihovega jezika sva podpisana dolžna zahvalo mag. Nataši Mojškerc, ki živi in dela na Finskem in je odločilno pripomogla k temu, da smo najprej pridobili dostop do socialnih inovatorjev, inovatork in potem od njih uspeli dobiti tudi predstavitve njihovih inovacij.

Projektu POGUM², ki ga vodi Zavod Republike Slovenije za šolstvo, in koordinatorici projekta Tatjani Krapše sva dolžna zahvalo za podporo pri naši odločitvi, da si pridobimo podrobnejši in bolj poglobljen vpogled v inoviranje po številu prebivalstva še v manjši državi, kot je Slovenija, na Islandiji, ki inovativnost – tudi socialno – ponuja kot del izbirnega kurikula v svojih šolah. V okviru projekta sta si kolegici pridobili tudi boljši vpogled v socialne inovacije v Veliki Britaniji. Oba obiska sta se odražala tudi v prispevkih, ki jih najdete v knjigi.

Socialno inoviranje pa ni na delu le »daleč na severu«, ampak smo mu priča tudi v državah, ki so ne tako dolgo nazaj predstavljale republike naše skupne države. V delu boste tako našli popise socialnih inovacij iz Makedonije, Srbije in iz Hrvaške. Vsem, vam iz Slovenije ter kolegicam in kolegom iz drugih držav, se iskreno zahvaljujemo za pripravljenost sodelovati v podvzetju, za katero verjameva, da lahko spodbudi k premislekom in praksam, ki bodo omogočili izogib velikim nevarnostim, ki nam pretijo, in povečali možnosti izkoristiti priložnosti za višjo kakovost ter več smisla našega individualnega prebivanja ter skupnih prebivanj v času, ki je pred nami.

.....
 2 Projekt Pogum financira ESS Evropske unije. Več o projektu gl. na <https://www.zrss.si/objava/projekt-pogum>.

Naj ta predgovor skleneva s posebno zahvalo Ilkki Taipale, ki je lahko s svojim postavljanjem skupnega dobra pred individualna ugodja zgled naši generaciji in prihodnjim generacijam, pa tudi s povabilom k prebiranju tu objavljenih socialnih inovacij – torej k sociološki imaginaciji³ ter produktivnim socialnim inovacijam za individualno in skupno dobro.

VERONIKA TAŠNER IN SLAVKO GABER

Literatura in viri

Bulajič Maruša (2012). *Socialne inovacije v Sloveniji* (magistrsko delo). [http://dk.fdv.](http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bulajic-marus.pdf)

[uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bulajic-marus.pdf](http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bulajic-marus.pdf)

Ilkka Taipale(ed.) (2006, 2015, 2017 (ponatisi)). *100 sosiaalista innovaatiota Suomesta.*

Helsinki: Itämerikeskussäätiö: Kunnia.

Ilkka Taipale (ed.) (2013, 2018 (ponatisi)). *100 Social Innovations from Finland.* Helsinki:

Finnish Literature Society.

Mills, W. (2018). *Sociološka imaginacija.* Ljubljana: Založba FDV

POGUM (2018) <https://www.zrss.si/objava/projekt-pogum>

.....
3 Gl. Mills (2018).

UVOD

Sto let Finske – od revne države do države blaginje

Pred stotimi leti je bila Finska revna država na periferiji sveta z nekaj milijoni prebivalcev. Šeststo let je bila del Švedske, sto let pa avtonomni del Ruskega cesarstva. To je narod naučilo pokorščine, hkrati pa je prispevalo k rojstvu nacionalne zavesti in ponosa na svoj jezik in kulturo. To bi skoraj zapravili takoj na začetku samostojnosti, v krvavi državljanski vojni leta 1918. Druga svetovna vojna je nacijo dodatno preizkušala, toda tudi povezala vse njene sile v prizadevanju za boljšo prihodnost. Socialna zgodovina nacij ustvarja zanimive razvojne poti in tako je bilo tudi na Finskem.

Če država nima rudi in diamantom podobnega bogastva in če se nahaja v ostrem severnem podnebjju, je treba izhajati iz tega, kar imamo – ljudi in gozdov. Nikogar si ne moremo privoščiti pustiti na strani, kajti vse potrebujemo pri oblikovanju države, ki smo jo začeli graditi na načelu univerzalnosti.

To je najprej pomenilo izobrazbo za vse. V resnici je že v začetku 17. stoletja Cerkev zahtevala sposobnost branja. Ljudje so morali znati brati Sveto pismo in Katekizem v svojem jeziku, drugače niso dobili cerkvenega posvetila ob poroki. Toda potrebovali smo več izobrazbe.

Potem smo začeli plačevati majhne pokojnine vsem prebivalcem Finske, starejšim od 65 let, in majhen otroški dodatek vsem otrokom. Zanimivo je, da sta v drugem desetletju 21. stoletja Mednarodna organizacija dela in Odbor za socialni razvoj ZN poudarila podobno strategijo. Tako imenovani »*Social Protection Floor*« poudarja, da potrebujemo trdno podlago in ne samo varnostne mreže, skozi katero je mogoče pasti. Majhne pokojnine, majhni otroški dodatki; finske izkušnje dokazujejo, kako se je mogoče s pomočjo solidarnosti in socialnih inovacij dvigniti iz revščine.

Socialne inovacije ponujajo nove rešitve določenih problemov, ki nas zadevajo. Velike organizacije in zakonodaje, kot so šolstvo ali zdravstvo, so del socialnih inovacij. V vsakdanjem življenju ljudje razvijejo sredstva za zadovoljitev skupnih potreb, npr. medsosedska pomoč ali skrb za ceste. Del socialnih inovacij so starodavne tradicije, kot so savna in Božiček, pa tudi najnovejše, kot so besedilna sporočila. Socialne inovacije so pravzaprav temelj za vse tehnične inovacije. Vedno potrebujemo znanje, infrastrukturo, podporni sistem in odobravanje dosežkov pri ljudeh. Tehnologija je vedno socialna; potrebuje namreč socialno podlago. Ker so bili vsi na Finskem navdušeni le nad tehnološkimi inovacijami, smo se odločili poudariti tudi socialne inovacije.

V knjigi 100 Finskih socialnih inovacij prikazujemo finski model s pomočjo stotih različnih avtorjev in avtoric. Gre za skupnost majhne nacije in njeno razvojno pot v cvetočo informacijsko družbo. Avtorji in avtorice knjige so strokovnjaki in strokovnjakinje s svojega področja. Knjiga ob svojem prvem izidu leta 2006 ljudi ni zanimala. Vse v njej je bilo samoumevno! Brezplačno izobraževanje, t. i. »everyman's right«, ki pomeni, da ima kdor koli prost dostop do narave¹, in vse druge stvari so bile del našega vsakdanjika – kaj naj bi se temu čudili.

Šele po tem, ko je knjiga vzbudila mednarodno pozornost, je našla svoj odmev tudi na Finskem. Knjiga je bila hitro prevedena v različne jezike. Japonsko, Tajvan in Korejo so zanimali izobraževanje in vrtci. Konsenz je vzbudil upanje v veliko politično nestabilnih državah. Vprašanja enakopravnosti so bila aktualna povsod. Na Finskem živenci priseljenci in priseljenke so hoteli knjigo prevesti v svoj jezik, da bi pomagali svojim državam. Naenkrat je bilo prevodov deset, potem dvajset in zdaj je knjiga prevedena v več kot petdeset jezikov in še jo prevajajo.

1 Splošna pravica dostopa vseh do narave ni omejena le na finsko prebivalstvo, ampak velja tudi za tužce in turiste. Na podeželju lahko kdor koli hodi, teče na smučeh ali kolesari povsod, razen v neposredni bližini hiš ali na poljih, ki bi bila lahko poškodovana. Kdor koli lahko začasno tabori na primerni razdalji od hiš in nabira gozdne sadeže, gobe in rože, če le ne spadajo med zaščitene vrste (op. prev.).

Sporočilo knjige lahko pravzaprav povzamemo v šestih t. i. »skrivnostih«.

Enakopravnost moških in žensk je temeljni kamen. Prispevek žensk potrebujemo v družbi, doma pa pri ukvarjanju z otroki potrebujemo prispevek moških. Tako dobimo celoto, ki je bogata in raznovrstna. Na Finskem so ženske kot prve na svetu hkrati z volilno pravico dobile tudi pravico do političnega delovanja; lep primer tega je 19 poslank v prvem finskem parlamentu leta 1907. O enakopravnosti moških govori vpliv očetovskega dopusta v zadnjem času: razvilo se je novo očetovstvo, v katerem so moški srečni, ko skrbijo za novorojenčke in majhne otroke.

Civilna družba je na Finskem močna; danes imamo več kot sto tisoč različnih organizacij, ki jih podpira enkratni finančni sistem. Igralnice, igranje lota in igralni avtomati so v lasti organizacije, ki zbran dobiček razdeli nevladnim organizacijam. Čeprav imajo državljani na voljo storitveni sistem države, je veliko prostovoljnega dela, ki je vedno vzajemno, saj sta tisti, ki pomaga, in tudi tisti, ki mu pomagamo, deležna psihične dobrobiti prostovoljnega dela.

Izobraževanje je nedvomno najprepoznavnejši del Finske po svetu. Izobrazbo cenimo in učiteljski poklic je priljubljen. Izobraževanje je brezplačno, všteti univerzitetno izobraževanje, in študentom plačujemo študentsko podporo.

Samouprava občin omogoča, da se v več kot 300 občinah odločitve, povezane s stanovanjem, z načrtovanjem mesta, izobraževanjem in z zdravjem, sprejemajo blizu državljanom. Občine imajo pravico do obdavčevanja, kar jim omogoča delovanje.

Konsenz je finsko načelo delovanja. Vlade so vedno večstranarske, sindikati in vlada pa se pogajajo o socialnih reformah ali zniževanju sredstev, če je to potrebno. Nasprotnik je tako v vsakdanjiku vedno prisoten, zato ne moremo imeti sovražnikov.

Najpomembnejše od vsega pa je vendarle *zaupanje*. Naši vladi lahko zaupamo enako kot sosedom. Policija je zanesljiva in sodstvo deluje brezhibno. Nizka raven korupcije prispeva k transparentnosti našega delovanja. Ob obilju socialnega kapitala so tudi pogoji za

podjetništvo dobri: naročnikom je mogoče zaupati in dogovorjeno drži. To v vsakdanje življenje prinaša veliko udobja in preprostosti. Otroci se lahko svobodno igrajo in sami hodijo naokrog v mestih in gozdovih.

Finska vseeno ni dežela popolne sreče, kako naj bi tudi bila? Razvojne potrebe družbe se vedno nadaljujejo, brez stalnega razvijanja nič ne ostane dobro. Na drugi strani zgodbe o uspehu Finske najdemo sorazmerno visoko nezaposlenost. Leta 2018 je nezaposlenih dobrih osem odstotkov ljudi; veliko dela se je avtomatiziralo in živimo v družbi »samopostrežbe«. Tudi na domu načelno nimamo pomočnic in pomočnikov. Obiskovalcem Finske pozornost vzbujata pretirana raba alkohola, ki je vidna tudi na cestah in v barih. Naraščajoč pojav v zadnjem času je tudi to, da vse več ljudi stanuje samih; med dva in pol milijona gospodinjstev je milijon tistih, ki živijo sami.

Midva, pisca tega besedila, sva v svojem življenju doživela vzpon Finske. Najini družini sta bili med državljansko vojno na nasprotnih straneh in to se je dolgo občutilo. Rodila sva se v hrup druge svetovne vojne in v revno, od vojne razpadajočo deželo. Ko je šla Vappu v šolo leta 1947, je bil Unicef ravno ustanovljen in prvi prejemnici pomoči sta bili nekdanja Jugoslavija in Finska. »Dobro se spominjam, ko so Unicefovi škornji v škatlah prispeli v našo šolo, in zares so prišli prav, veliko sošolcev in sošolk ni imelo pravih čevljev«. Finska, nekdanja prejemnica pomoči, je pozneje postala darovalka.

V sedemdesetih letih smo vsem zagotovili osnovno izobraževanje in sprejeli zakonodajo o javnem zdravstvu, s pomočjo katere smo zagotovili zdravstvene storitve na revnem podeželju. »Borila sva se za enakopravnost, pravico do dnevnega varstva otrok, zakon o splavu leta 1970 in za prepolovitev števila prometnih nesreč. Sva vesela davkoplačevalca, saj so vsi štirje najini otroci dobili brezplačno izobrazbo vse do univerzitetne ravni.« Danes se spopadamo s položajem tistih, ki živijo sami, pravicami duševnih bolnikov in z dvigom ravni informacijskotehnološkega znanja starejših – in se seveda vedno zavzemamo za mir na svetu.

Prepričana sva, da imate tudi v Sloveniji odlične socialne inovacije, od katerih bi se drugi narodi lahko česa naučili. Upava, da vas bo ta knjiga navdušila, da jih boste postopoma zbrali in jih objavili!

ILKKA IN VAPPU TAIPALE

SOCIALNE INOVACIJE IZ SLOVENIJE

1

BITI SAMOOSKR BEN NA ENEM HEKTARJU - UČNI POLIGON ZA SAMOOSKRBO DOLE, POLJČANE

Preobrazba travnika v samooskrbni center in učilnico v naravi

V naselju Modraže v občini Poljčane je zaselek Dole, ki je dobil ime po U-oblikovanem površju, pri katerem so vode v preteklosti odnašale zgornji humusni del prsti, zato je zemlja ostala sprana in zbita. Želja po pridelavi lastne hrane je pripeljala do odločitve, da se tudi ta izprana zemlja uporabi za samooskrbo na povsem trajnostni način.

Kot družba smo se namreč znašli pred nevarno prelopnico, ki nas loči od odvisnosti od trgovin in kemiziranega načina življenja ter možnostjo, da se vsaj postavimo na lastne noge in postanemo samooskrbni. Prav te možnosti lahko vidimo na Učnem poligonu za samooskrbo: alternativni objekti za prebivanje in shranjevanje pridelkov (mongolska hiša jurta in zemljanka), pridobivanje sončne energije, lastni vodni viri in permakulturne pridelovalne površine. Območje je popolnoma samooskrbo in ni odvisno od državnih sistemov (Vovk Korže, 2014). Zbiramo deževnico in jo ponovno rabimo. Na pred leti nerodovitni zemljini se zdaj širijo različni tipi gred, od gomlastih do visokih, grede za 365 dni, grede na paletah in zeliščne spiralne grede. Skupna lastnost teh pristopov je, da olajšajo delo, da porabimo ostanek rastlin za rast novih in da pridelamo hrano brez kemikalij. Izdelke je mogoče videti in nekatere tudi kupiti v zemljanki. Na učnem poligonu spoznamo številne možnosti samooskrbe: od pridelave, predelave in uporabe tradicije do inovacij za zdravo in zadovoljno življenje.

Zasnova učnega poligona Dole kot mini rodovna posest za samooskrbo in izobraževanje

Zamisel za Učni poligon Dole izhaja iz potrebe po izkustvenem in praktičnem raziskovanju in učenju. Zdajšnji čas poleg spretnosti uporabe mobilnih tehnologij in digitalnih naprav zahteva tudi načrtovalsko razmišljanje: kje mora kaj biti, zakaj, kako deluje narava, kako lahko od narave živimo, ne da pretirano posegamo vanjo. S ciljem vzpostaviti območje za raziskovanje in učenje o samooskrbi je bil leta 2010 vzpostavljen učni poligon za samooskrbo Dole. Na tem območju so posebej poudarjene ureditve, ki vsakomur omogočajo, da si lahko uredi zbiranje deževnice, koriščenje energije sonca, gojenje rastlin za hrano, trajnostna prebivališča, kot so: mongolska hiša (jurta) in zemljanka ter posaditev trajnic (dreves in grmovnic).

V ravninskem delu poligona so gomilaste grede, visoke grede ter učni profil za raziskave prsti in sedimentov. Za vzgojo semen je postavljen rastlinjak in za shranjevanje pridelkov zemljanka. Tod je tudi poljsko stranišče z naravnim kompostiranjem. Učne table za samostojno učenje so ob vseh ureditvah na poligonu. Na gričevnatih obrobjih poligona so posajena drevesa lupinarjev in sadna drevesa ter urejene terase. Na zgornjem, ravninskem delu so mlaka za zbiranje deževnice in mongolska hiša jurta z zimskim vrtom in umivalnico ter s kompostnim straniščem. Na poligonu so številne vrste gred (na kartonu, dvignjena, z biomaso, greda na ključ, rastoča greda). Na najvišjem delu poligona Dole je urejen raziskovalni prostor za ekoremediacije. Tod se raziskujejo prsti glede na različne rastiščne potrebe. Posajen je vegetacijski pas, vzpostavljen kolobar in kompostišče. V zgornjem delu poligona je tudi bajer s padavinsko vodo, ki namaka rastline v rastlinjaku. Za potrebe pitne vode je urejen vodohram, sicer pa poligon ni priključen na javno vodovodno omrežje, saj koristi lastne vode vire. Prav tako ima svoje obnovljive vire sončne energije, zato je odličen primer samooskrbe za vsakogar.

Velikost enega hektarja je tista površina, ki omogoča zasaditev raznovrstnih rastlinskih vrst in habitatov (gozd, sadovnjak, travnik,

vrt, njivo, vodni habitat). Antropogene in naravne površine omogočajo sklenjen krogotok energije in snovi; hkrati je tako majhna posest, da je ni problem obdelati in ni potrebno intenzivno fizično delo, saj se lahko obdeluje brez mehanizacije. Velikost 1–3 ha je namreč tista velikost posesti, ki glede na velikost Slovenije omogoča vsem skupnostim, ki imajo to željo, da bi lahko živele v neokrnjeni naravi z lastno proizvodnjo hrane.

Gozd na posestvu je neke vrste tovarna lesa in prostor za veliko živih bitij (Pierce, 1990). V njem rastejo raznolika drevesa, užitne grmovnice, gobe in zelišča. Gozd daje tudi nelesne proizvode, kot so: smola, plodovi dreves, lubje, listje, olja in zdravilne rastline. Sicer gozd skrbi za uravnavanje mikroklimе, čisti zrak, izgrajuje prst in ima veliko pozitivnih učinkov na hidrološki sistem v pokrajini.

Pestrost mikrohabitatov omogoča stabilnost ekosistema, saj posestva ne prizadene izpad ene kulturne rastline zaredi npr. zmrzali, ujme ali poškodovanosti zaradi insektov. Pestrost rastlinskih vrst omogoča dostop do sveže zelenjave in sadja večji del leta. Na manjši površini se oblikuje osebni stik z naravo. Hrana se prideluje pri sistemu permakulture, brez uporabe fitofarmaceutskih sredstev, umetnih gnojil in težke mehanizacije. Pomembno vlogo imajo trajnice, kot so: gozd, sadovnjak in grmovnice.

Bistvo odgovornega gospodarjenja z zemljo je samozadostnost posesti na majhnih površinah. To pomeni na eni strani čim bolj varčno pridelavo hrane, na drugi strani pa skrb za odpadne snovi, kot so voda in odpadki, ki – če delujejo po naravnih principih – sploh niso odpadki, ampak surovina, ki kroži v sistemu. Najbolj znan primer je kompostiranje vseh vrst razgradljivih odpadkov (Stutz & Warf, 2005). Pomembno je, da se vse snovi na posestvu vključujejo v ponovno rabo (steklo) ali pa se reciklirajo (papir).

Preglednica 1: Glavne razlike med konvencionalno kmetitjo in mini samooskrbnim posestvom (Vovk Korže, 2016)

	Konvencionalna kmetija	Mini samooskrbna posest
Namen proizvodnje	Za prodajo – zaslužek	Za lastno oskrbo, duhovno izpopolnitev, presežki za trg
Delovna sila	Zaposleni, družina	Družina
Mehanizacija	Večina dela se opravi strojno	Delo se opravi ročno
Uporaba kemikalij	Veliko	Nič
Velikost posestva	Od 10 do več kot 100 ha	1–3 ha
Poljščine	Koruzna, silažna pridelava, živinoreja, zelenjava, sadje	Sadje, oreški, jagodičevje, krompir, zelenjava, zelišča, tehnične poljščine (lan, sončnice, konoplja, kopriva), lesni in gozdni proizvodi, žitarice
Usmerjenost rabe tal	Enoletnice	Trajnice
Integracija človeškega habitata s kmetijskimi površinami	Nizka ali je ni	Visoka

Za gradnjo naravnih prebivališč uporabimo naravne materiale, kolikor je to mogoče. Hiše so narejene po sistemu nizkega vpliva na okolje, uporabe obnovljivih virov energije in iz lokalnih surovin; temu pravimo »low impact housing« (Raman, 2006). Uporabljajo se: glina, les, kamen, slama, konoplja. Taka prebivališča so običajno manjša in se odlično skladajo z okolico.

Preglednica 2: Glavni značilnosti naravnih bivališč (Vovk Korže, 2016)

Lastnosti	Opis
Material	Naravni, iz lokalnega okolja
Energija	Naravne izolacije, obnovljivi viri energije, kot so: sonce, biomas, veter, energija zemlje
Krožno gospodarjenje z naravnimi viri	Večkratna raba deževnice, čiščenje sive vode, kompostni WC, naravno čiščenje sive vode, kompostiranje

Gospodarjenje z odpadki	Zmanjševanje na izvoru, ponovna raba, recikliranje, kompostiranje
Fizično počutje	Občutek življenja v naravi, brez sevanja in neugodnih vplivov
Cena prebivanja	Bistveno nižji stroški prebivanja zaradi trajnostnih pristopov življenja
Povezanost z naravo	Neposredna in posredna, prek surovin in materialov
Duševno počutje	Občutek aktivnega življenja, osebnega razvoja in polne odgovornosti za lastni dom
Vzgojni prispevek	Velik prispevek mladim, da razumejo delovanje narave in dobivajo praktične izkušnje življenja z naravo ter da spoznajo pomen odgovornega življenja že v mladosti

Uporabljamo tri principe obdelave zemlje, in sicer permakulturo, naravno kmetovanje in biointenzivno metodo. Principi se med seboj razlikujejo, zahtevajo različne aktivnosti, imajo pa skupni imenovalec, to je, da posnemajo ritem narave in da ne vnašajo v zemljo ničesar, kar bi motilo naravne procese. Permakultura je celovit pristop in temelji na povezavi komponent v okolju s ciljem, da zadržimo in ustvarimo novo energijo. Ko se odločimo za permakulturo, vstopimo v aktivni način življenja, saj moramo biti učinkoviti, da zadržimo sončno energijo, energijo vetra in da vse ponovno rabimo.

Naravno kmetovanje

Danes imenujemo pristope naravnega kmetovanja tudi trajnostno kmetijstvo; to temelji na čim bolj skladnem posnemanju narave. To pomeni, da moramo poznati delovanje narave, da moramo opazovati procese okrog sebe in potem dobesedno posnemati naravo, na čemer temeljijo tudi ekoremediacije, ki posnemajo procese fizikalno-kemijskega delovanja narave. Posnemanje narave ni tako preprosto, kot si mogoče mislimo, saj narava deluje zelo kompleksno, in če imamo samo teoretično znanje, brez prakse, moramo vedeti, da se bomo učili posnemanja kar nekaj let. Omejitev je tudi pristop naravnega kmetovanja, ki ni skladen s konvencionalnimi pristopi in pogosto različnim generacijam ni blizu, saj rastline ne rastejo v vrstah, pridelki niso takoj zelo veliki in vse je videti kot pomešano.

Naravno kmetovanje je smiselno uvajati na manjših površinah in ga potem širimo, sicer nas lahko narava prehití in ji ne bomo kos. Velik poudarek je na vrsti rastlin, sortah sadnega drevja, če kupimo sadike, ki jih bo treba obrezovati, bomo zelo težko prišli do pridelka, če jih potem ne bomo obrezali, prav tako velja pri drugih vrstah semen in sadik. Zato se moramo na naravno kmetovanje pripraviti in si celoten sistem prilagoditi tako, da nam potem deluje.

Biointenzivna metoda

Ta metoda temelji na spoznanju, da na svetu ni dovolj obdelovalnih površin, na katerih bi klasično kmetovali, saj se število ljudi povečuje. Biointenzivno kmetovanje je primerno za mini kmetije, na katerih lahko na 400 m² pridelamo potrebno hrano za enega človeka. Ne uporabljajo se stroji, ne umetna gnojila in tudi ne škropiva. Sistem je takšen, da se na 70 % površin gojijo rž, ječmen, amarant, blitva, to so rastline z velikim deležem ogljika, in ustvarijo veliko organske snovi, ki se uporabi za kompost. 20 % površin namenimo zelenjavi z veliko vsebnostjo vitaminov in mineralov, kot so: zelje, korenje, paradižnik, kumarice in brokoli. Na preostalih 10 % površine gojimo pridelke za prodajo. Biointenzivna metoda torej izhaja iz potrebe po lastni samooskrbi, torej 90 % pridelovalnih površin imamo zase.

Kompostni WC vrača hranila neposredno v zemljo in brez vmešavanja vode v naravni cikel se prihrani veliko energije, kjer ni potrebno potem tega presežka vode čistiti. Ustrezno postavljen kompostni WC predela vse patogene organizme in ne onesnažuje podtalnice. Biointenzivna metoda podpira gosto sajenje rastlin, ki ščitijo mikroorganizme v prsti in zmanjšujejo izhlapevanje vode ter tako povečujejo pridelek. Ustrezno sosedstvo rastlin tudi optimizira porabo hranil, vode, svetlobe, toplote in povečuje pridelek. Poudarek je na organski snovi v tleh, torej na razvoju humusa, ki zadrži vodo in minerale ter hranila in tako podpira trajno kmetovanje, zato se rodnost zemlje s časom povečuje.

Prst je temelj samooskrbe

Na območju učnega poligona prevladuje psevdoglejna prst. Siva in rjava barva se v profilu prsti psevdoglej izmenjujeta, odvisno do trajanja suhega in vlažnega obdobja. Med oksidacijo prevladuje rjava barva, med redukcijo pa siva barva, kar je poglavitni razpoznavni znak tega tipa prsti. Podtalnica v te prsti ne seže, zato ni nikjer enotno sivega horizonta. Voda vedno priteka v profil od zgoraj navzdol. Na psevdoglejih, ki zadržujejo v horizontu Bg vodo, so v preteklosti rastle gozdovi hrasta gradna, ki pa so večinoma izkrčeni (Vovk Korže, 2015). Za kmetijsko rabo te prsti niso ugodne, saj so v sušnem obdobju zelo trde, v vlažnem pa mazave. Prav te njihove naravne lastnosti so bile vzrok za permakulturni način obdelovanja na učnem poligonu v Dolah, saj klasični tradicionalni sistemi obdelave ne bi dali rezultatov.

Začnimo pri sebi

Odločitev, da postanemo samooskrbni, mora nastati v notranjosti posameznika. Proces vzpostavljanja samooskrbe namreč zahteva precej dela, odgovornosti, fizičnega napora, razmišljanja in sprejemanja odločitev, kar pa je za veliko ljudi težavno. Zato ni dovolj le želja imeti svoje pridelke, potrebna je tudi jasna pot, kako bomo skrbeli za svojo zemljo ter seveda za rastline in pridelke. Dokler v sebi ne čutimo želje po lastni aktivnosti v smeri pridelave, predelave in tudi oskrbe s hrano ter seveda potrebe po drugačnem načinu življenja, ki je skladen z naravo, tako dolgo bomo vedno iskali razloge in opravičila, zakaj nečesa ne moremo in se ne da. Ko je odločitev zrela, se nam odpirajo vedno nova spoznanja in šele takrat zaživimo svoje pravo in polno življenje, ki ni samo »biti v službi«, ampak veliko več. Gre za udejanjanje samega sebe prek številnih aktivnosti, ki jih lahko naredimo le mi, so pa kot veriga, ki se plete v nas in okrog nas ter nas močno poveže z naravo in s skupnostjo. Zato je biti samooskrben veliko več kot imeti le svojo hrano, vodo, energijo in zemljo. Pomeni

skrbeti za genetski material, to je semena, ki so ključ do prehrabne varnosti, in pomeni tudi razmišljati, sovplivati in soodločati o lastni prihodnosti.

Vse to bi se morali naučiti vsi, zato bi bilo treba tovrstne vsebine vključiti v izobraževalni proces in jih mogoče zamenjati z drugimi vsebinami.

Zaključek

Samooskrba na enem hektarju izhaja iz zemljepisnih značilnosti območja in vključuje poznavanje reliefa, naklona, ekspozicije, saj ti parametri pokrajine odločilno vplivajo na razmestitev rabe tal. Tudi prst je drugačna na severni legi kot na južni, in sicer so razlike v debelini, zadrževanju vlage in v nastajanju humusa (na južnih legah je večje preperavanje kot na severnih). Odločilno vlogo pri samooskrbi ima voda, zato je poznavanje vodnih virov in njihovih značilnosti nepogrešljivo. Naravni izviri na pobočjih so značilni za območja laporja, ker se pojavijo izcedni tipi izvirov. Taki primeri so tudi na učnem poligonu v Dolah in to vodo lahko uporabimo v krožnem samooskrbnem gospodarjenju za zalivanje, tudi za pitje, če je voda mikrobiološko neoporečna. Mikroklima neposredno vpliva na saditvene vzorce. Rastline, občutljive na mraz, posadimo nad termalnim pasom in na južne ter jugozahodne lege. Upoštevanje mikroklimе je pri rastlinah zelo pomembno in vpliva na pridelavo hrane. Trajnostno zasnovani objekti s koriščenjem energije zemlje in sonca so prikaz alternativnega načina življenja. Sklenemo lahko, da ima geografija kot znanstvena disciplina izjemno veliko možnosti pri načrtovanju trajnostnih načinov gospodarjenja in življenja, saj združuje opazovanje in meritve naravnih in družbenih komponent pokrajine, kar je tudi značilnost rodovnih posesti.

Literatura

Pierce, J. (1990). *The Food Resource*. Essex: Longman Scientific&Technical.

Raman, S. (2006). *Agricultural Sustainability – Principles, Processes and Prospects*. New York, NY: Food Products Press.

Stutz, F in Warf, B. (2005). *World Economy: Resources, Location, Trade and Development*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson/Prentice Hall.

Vovk Korže, A. (2014). *Učni poligon Dole*. Inštitut za promocijo varstva okolja. Nazarje: GeaArt.

Vovk Korže, A. (2015). *Enostavna samooskrba*. Inštitut za promocijo varstva okolja. Nazarje: GeaArt.

Vovk Korže, A. (2016). *Rodovitna zemlja*. Inštitut za promocijo varstva okolja. Nazarje: GeaArt.

2

SKUPNOSTNI URBANI EKOVRT V
BOROVI VASI V MARIBORU

SIMONA TRČAK ZDOLŠEK – UNIV. DIPL. INŽ. KMETIJSTVA, SPEC. MANAGEMENTA V IZOBRAŽEVANJU, DRUŠTVO URBANI EKOVRT

Mesto Maribor je od nekdaj slovelo po tem, da je industrijsko mesto, v katero se je preseljevalo ogromno ljudi iz ruralnega okolja. Ti ljudje so s seboj prinesli navade in običaje, ki so povezani z delom na zemlji. Tako kot so se širila stanovanjska naselja, so se ob blokovskih zelenicah pojavljali vrtovi, ki so največkrat mejili na Pekrski in Radvanjski potok.

Tako je že v 80. letih v Mariboru nastal načrt krajinskega arhitekta, ki je ponazarjal urejeno vrtičkarsko naselje, ki bi rešilo več problemov, a se je menda zataknilo v proračunu.

V letu 2011 pa se je mesto Maribor začelo intenzivno pripravljati na Evropsko prestolnico kulture, ki je v polnosti živela v letu 2012. V programskem sklopu Urbane brazde smo se skozi socialna povezovanja urbanega mesta in ruralnega zaledja začeli spraševati, ali lahko in na kak način lahko prebivalcem mesta zagotovimo samooskrbo s hrano. Tako so znotraj programskega sklopa Urbane brazde nastali trije projekti: Zadruga Dobrina, ki je omogočila okoliškim kmetom prodajo njihovih pridelkov in izdelkov Mariborčanom, skupnostni urbani ekovrt in semenska knjižnica Društva Varuhi semen, ki je želela obuditi tradicijo pridelave avtohtonih semen ter zbiranje in ohranjanje starih sort.

Skupnostni urbani ekovrt je želel povezati prebivalce mesta Maribor, ki živijo v najbolj strnjenem predelu Maribora in imajo slabše bivalne pogoje, saj nekatera stanovanja nimajo niti balkona, in jih povezati v medgeneracijsko sodelovanje. Vrtnarjenje je pri tem orodje prenosa znanj in izkušenj, bistvo pa je socialna integracija.

Socialna inovacija je temeljila na oceni, da se ljudje v različnih življenjskih obdobjih premalo družimo in da je zamrl

kolektivni duh, ter seveda na prenosu agronomskih znanj na mlajše rodove, da si bodo znali pridelati lastno hrano in postali samooskrbni. V svojem imenu ima vrt tudi pridevnik eko, ki pomeni, da je to edini skupnostni vrt v Sloveniji, ki vsako leto dobi potrdilo, da najemniki vrtnarijo skladno z ekološkimi načeli, kar jim omogočamo z rednim vsakoletnim izobraževanjem.

Pri oblikovanju projekta in zapisovanju projektnih ciljev smo se osredinjali predvsem na primere dobrih praks iz Velike Britanije in Danske. Slovenija v tistih letih ni imela nikjer urejenega skupnostnega urbanega ekovrta, ki bi zadovoljeval potrebe modernega človeka. Mariborskemu podobno urejen vrt pa ima v Veliki Britaniji in sosednji Avstriji že skoraj 50-letno tradicijo. Tako smo po vzoru vrta *The Gardens Community Garden* (GRA) iz Velike Britanije in *Gartenpolylog* iz Avstrije nastavili delovanje in upravljanje skupnostnega vrta. Ustanovili smo Društvo urbani ekovrt, ki kot pravna oseba z mandatno izvoljenim predsednikom in upravnim odborom ter z najemniki skrbi za upravljanje vrta. Po končanem projektu je bil vrt prepuščen v upravljanje društvu. V sedmih letih delovanja smo se skozi izkušnje naučili voditi oziroma upravljati z vrtom in razvili sebi lastnem model upravljanja, saj smo ugotovili, da pravila in dogovore, ki jih imajo drugje, ni mogoče preprosto »prekopirati«.

Naš model temelji na samo petih pravilih:

1. pravilo: Vrt je namenjen lastni samooskrbi in je zmeraj urejen ter brez plevela.
2. pravilo: Za zatiranje polžev uporabljam izključno ekološke pripravke.
3. pravilo: Na vrtu je postavljen lesen zabojnik.
4. pravilo: Psi so na povodcih.
5. pravilo: Na vrtu skrbno ravnam z vodo.

Problematika, ki je nastajala, je, da je bil vrt voden med projektom in da sta bila koordinatorja zaposlena. Po koncu projekta pa je bil vrt predan v upravljanje društvu. Ker ima le 80 najemnikov ter upravljavci društvu vsa administrativna dela in druga fizična dela

opravijo prostovoljno, se srečujemo z nesoglasji med upravljavci in najemniki. Nesoglasja skušamo reševati skupnostno na rednih občinskih zborih in sestankih, na katerih skušamo najti srednjo pot; temu smo namenili tudi skupnostni objekt.

Akterji ki smo sodelovali pri pisanju projekta in njegovi realizaciji, smo bili dr. Marta Gregorčič, Anton Komat, Matej Zonta, dr. Milojka Fekonja in Simona Trčak Zdolšek ter arhitekt Sani Resulbegović Okretič.

V letih 2011 ter 2012–2014 je bil Skupnostni urbani ekovrt zelo medijsko izpostavljen z večih vidikov. Naj jih poudarim nekaj: to je edina infrastruktura, ki jo je Maribor dobil v času evropske prestolnice kulture 2012; vrt je zasnovan celovito in samooskrbno (električni paneli, deževnica je speljana v zbiralnike, kompostni WC, vsak vrt ima lasten kompostnik, visoke grede za paraplegike, čebelnjak ...). Po vzoru tega vrta so vsaj v 30 občinah po vsej Sloveniji nastali urbani vrtovi, vendar niti eden ni tako natančno načrtovan; nastale so štiri diplomske naloge in en doktorat, ki opisujejo skupnostno vrtnarjenje kot enega izmed načinov za posameznikovo samooskrbo s hrano. Medijska pozornost se je v nadaljnjih letih zmanjšala, saj nismo mogli zadovoljiti povpraševanja prihodnjih najemnikov po prostih vrtovih.

Nekateri cilji projekta so bili doseženi. Posebej lahko poudarim medgeneracijsko sodelovanje, ki je v veliki meri odvisno od posameznika in njegove želje po sprejemanju informacij od drugih. Tudi gre predvsem za odnos mlajših ljudi do starejših. Pri tem starejši dojemajo vrt kot prostor za druženje in izmenjavo informacij, mlajši pa ga dojemajo vrt kot prostor oddiha od vrveža.

V zadnjih dveh letih smo začeli vrt predstavljati navzven (prihodnjim najemnikom in drugim zunanjim obiskovalcem) kot prostor za družabne ljudi. Vrt je v letih obstoja ohranil svojo zunanjo podobo, ker so se zunanja vzdrževalna dela izvajala res skrbno in premišljeno.

3

KNJIŽNICA REČI

JOŠT DERLINK – PROJEKT KNJIŽNICA REČI

Knjižnica Reči je prva neprofitna izposojevalnica predmetov za delo in prosti čas v Sloveniji. Deluje po principu klasične knjižnice, le da si uporabniki namesto knjig izposojajo predmete, kot so: šivalni stroj, projektor, gasilske mize, detektor kovin ali krožna žaga. Eden temeljnih ciljev knjižnice je omogočiti izposojajo predmetov, ki bi jih posamezniki sicer morali kupiti, ter jim s tem prihraniti čas, denar in prostor. Knjižnica Reči se nahaja v Domu skupnosti Savsko naselje, ki sočasno postaja pomemben notranji javni prostor v soseski. Prostor je brezplačno na voljo vsem za izvedbo dogodkov, ki morajo biti brezplačni za obiskovalce. Dom skupnosti tako krepi družabno življenje znotraj naselja in spreminja podobo stanovanjske soseske kot spalnega naselja.

Knjižnica Reči je bila ustanovljena 21. 1. 2015 in je del projekta Celovita urbana prenova Savskega naselja, ki se je začel že leta 2013. Savsko naselje je eno izmed prvih naselij, zgrajenih v Ljubljani po drugi svetovni vojni. V zadnjih nekaj desetletjih je soseska nazadovala v družbenem, prostorskem in v ekonomskem smislu. Njen javni prostor je propadal, bila je brez občutka skupnosti in mestne storitve so se »odsleile«. Na pobudo Oddelka za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana so se povezale štiri nevladne organizacije – MHP, V. I. B. E., Saprabol! in prostoRož – pri regeneraciji soseske z vključevanjem lokalnih prebivalcev. Skozi organizirana ter spontana druženja in zборе stanovalcev se je oblikoval program prenove, ki je potekal na več ravneh: v obliki družabnih dejavnosti, neformalnih druženj in snovanja prostorske vizije soseske. Prenova se je osredinjala na skupnost prav toliko, kot se je osredinjala na prostor. Iz zborov

za sovesko, ki jih je organizirala prostoRoža, so izšle štiri delovne skupine. Skupina za družabne in kulturne dejavnosti, ki je bila sestavljena iz predstavnikov lokalne skupnosti in stroke, je med drugim raziskovala možnosti za prenovo praznega prostora v pritličju Doma skupnosti Savsko naselje, v katerem so prepoznali potencial za osrednji pokriti javni prostor. Za prostor, v katerem je včasih obratoval gostinski lokal, se je iskalo nove vsebine, ki bi ustrezale potrebam lokalne skupnosti ter hkrati omogočale prebivalcem preprosto in brezplačno souporabo prostora za izvedbo dogodkov.

V obravnavanem prostoru je pozneje zaživela Knjižnica Reči, ki naslavlja pobude iz lokalnega okolja in predstavlja novo obliko javne storitve. Ta se opira na obliko klasične knjižnične izposoje in jo zapolni z novimi vsebinami, s čimer približa in poenostavi prakse souporabe širši skupnosti, hkrati pa omogoča uporabo prostora kot skupnostne dnevne sobe.

Pri odprtju Knjižnice Reči so sodelovali štirje ključni akterji: nevladni organizaciji Slovenia Coworking in prostoRož, ki sta bili zadolženi predvsem za oblikovanje koncepta, prenovo, komunikacijo s prebivalci in za vodenje projekta, Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije, ki je zagotovila zagonska sredstva, ter Mestna občina Ljubljana, ki je omogočila brezplačno uporabo prostora. Pomemben akter pri vzpostavitvi Knjižnice so bili tudi prebivalci Savskega naselja, ki so sodelovali pri sestavljanju liste zelenih predmetov, prenovi prostora in pri vodenju dogodkov ter z donacijami prvih predmetov.

Za delovanje Knjižnice Reči sta pomembna okoljski in socialni vidiki. Uporabnikom omogoča, da se osebno prepričajo o pozitivnih učinkih souporabe, ki predstavlja alternativno klasičnim oblikam potrošnje ter tako prispeva k zmanjševanju prekomerne rabe naravnih virov in nastanka odpadkov. Hkrati omogoča uporabo predmetov tudi vsem tistim, ki si jih sicer ne bi mogli privoščiti in jim tako zvišuje kakovost prebivanja. Poleg tega se prek izposoj predmetov dviguje stopnja zaupanja znotraj skupnosti, saj člani poskrbijo, da se predmeti vrnejo pravočasno in so uporabni za nadaljnjo izposajo.

Plačilo letne članarine je le eden izmed treh načinov pridobitve članstva. Uporabniki si lahko članstvo uredijo tudi z donacijo predmeta z liste želja ali s prostovoljnim delom in tako prispevajo po lastnih možnostih.

Obratovalni čas Knjižnice Reči in redna prisotnost knjižničarjev sta omogočila tudi souporabo prostora za različne dogodke. Prostor je brezplačno na voljo vsem, ki bi želeli izvesti dogodek, kar pomaga vsem, ki ne delujejo znotraj društev ali zavodov in drugače težje pridejo do prostora. Pri izvedbi dogodkov so vsem na voljo predmeti Knjižnice Reči, kar organizatorjem še olajša izvedbo konkretnega dogodka.

Pri vzpostavitvi Knjižnice Reči smo se zgledovali po Leili, prvi takšni knjižnici v Evropi. Leila deluje od leta 2010 v Berlinu, do danes pa se je po Evropi odprlo že več kot 20 podobnih knjižnic. Tovrstne knjižnice sicer predstavljajo le eno izmed oblik souporabe predmetov, ki so se razširile med gospodarsko krizo in ob vedno večji okoljski ozaveščenosti.

Čeprav si lahko predmete v Knjižnici Reči izposojajo vsi, ki si uredijo članstvo ali plačajo enkratno izposojnino, se že od začetka osredinjamo tudi na grajenje lokalne skupnosti v Savskem naselju. Idejo berlinske knjižnice reči smo tako dopolnili z idejo skupnostne dnevne sobe, s čimer smo načrtno iskali možnosti za revitalizacijo domov skupnosti v ljubljanskih soseskah. Različni kulturni, družabni in izobraževalni dogodki so tako primerno dopolnili Knjižnice Reči, ki s svojimi predmeti omogoča tudi izvedbo različnih delavnic.

Zaradi unikatnosti projekta v slovenskem prostoru je bila Knjižnica deležna večje medijske pozornosti in splošnega odobravanja, to pa je bilo sprva le načelno in se ni odražalo v številu članov oziroma izposoj. To je rastle počasneje, kot smo pričakovali. Vzroke za to lahko iščemo v pomanjkanju iskanih predmetov in manjši prepoznavnosti, vsekakor pa tudi v dejstvu, da se vedenjski vzorci spreminjajo počasi. Po prvem letu je tako prišlo do upada števila članov, saj se jih veliko, ki so podpirali idejo, a knjižnice niso zares uporabljali, ni odločilo za podaljšanje članstva. Vseeno je v drugem letu

delovanja prišlo do hitre rasti števila izposoj, saj so storitev začeli koristiti tisti, ki so v njej dejansko prepoznali osebno korist. V zadnjih štirih letih smo gradili na prepoznavnosti Knjižnice, iskanju novih predmetov ter na stopnji zaupanja med Knjižnico in uporabniki, kar je pripeljalo do konstantne rasti povpraševanja in števila izposoj. Počasi se je začela oblikovati skupnost, ki da med iskanjem zelenega predmeta prednost izposoji pred nakupom. Sam proces je primerljiv z drugimi knjižnicami reči po Evropi, ki podobno potrebujejo svoj čas za rast prepoznavnosti in števila izposoj.

Danes Knjižnica Reči še vedno deluje pod okriljem skupine prostoRož, ki prek knjižnice ohranja prisotnost v Savskem naselju. Delovanje Knjižnice omogočajo predvsem manjši občinski in državni razpisi, saj predstavljalo članarine in izposojnine le majhen delež zbranih finančnih sredstev. Vidne so vzporednice s klasičnimi knjižnicami, ki so prav tako vezane na javna sredstva in v zameno zagotavljajo višjo kakovost prebivanja širši skupnosti. Pri iskanju dolgoročnih rešitev za obstoj Knjižnice REČI so glavna motivacija zadovoljni uporabniki, ki dokazujejo, da takšna storitev lahko preživi in pripomore k trajnostno naravnani družbi.

4

USTANOVITEV TERITORIALNE OBRAMBE, NJEN RAZVOJ IN PREOBRAZBA V DRŽAVNO VOJSKO

Ko govorimo o svoji vojaški zgodovini in vojaški tradiciji, smo Slovenci zadržani in skromni, čeprav nas zgodovina uči, da so se prav s sijajnimi vojaškimi zmagami številnih narodov razvile najbolj demokratične države zdajšnjega sveta. Slovenija je s svojo Teritorialno obrambo (TO) in z Narodno zaščito (pozneje je bila poimenovana Manevrska struktura narodne zaščite – MSNZ) prav gotovo med takšnimi državami.

TO je bila ustanovljena leta 1968, torej še v nekdanji skupni državi Jugoslaviji in v drugačni družbenopolitični ureditvi od današnje. Opredelimo in tudi poimenujemo jo lahko kot zgodovinsko pomembno družbeno inovacijo, čeprav v današnjih razmerah zelo redko najdemo primere, ki bi opisovali inovacije na obrambnem področju (seveda razen inovacij na področju vojaške znanosti in tehnologije), čeprav je iz definicije razumeti, da je inovacija, ne glede na področje, nekaj izvirnega, novega ali pomembnega, kar pridobiva podporo v družbi in na trgu.

Dve desetletji pozneje se zaradi zaostrenih družbenih razmer v celotni nekdanji državi in nato kot posledica poskusa odvzema orožja TO prek Jugoslovanske ljudske armade (JLA) išče primerna in predvsem formalnopravna rešitev za legalizacijo NZ (pozneje MSNZ), tajne vojaškovarnostne organizacije, ki je v obdobju, ko je bila prekinjena linija vodenja in poveljevanja med takratnim Republiškim štabom za TO (RŠTO), ki je bil v rokah JLA, in štabi za TO, prevzela koordinacijo aktivnosti med poveljstvi in štabi slovenske TO.

Sledila je osamosvojitvena vojna za Slovenijo in v oktobru 1991 odhod JLA iz Slovenije. Kot edina in regularna vojaškooobrambna sila slovenske države je ostala na slovenskih tleh TO

z vsemi materialno-tehničnimi sredstvi, oborožitvijo in opremo ter z vso drugo vojaško tehniko in celotno infrastrukturo – z vojašnicami, s strelišči, z vadišči in različnimi skladiščnimi objekti. TO pa kot množična vojaška sila razen majhnega števila stalne sestave in obsežne rezervne sestave ni imela drugih zmogljivosti, ki jih mora imeti vojaška organizacija. Imela pa je nekaj, česar marsikatero vojske niso imele – visoko stopnjo morale (po veliki zmagi slovenskega naroda, ki je dobil svojo lastno državo), visoko stopnjo samozavesti, samoiniciativo ter takrat še iskreno in močno politično podporo. Začelo se je obdobje graditve lastne oborožene sile z vsemi potrebnimi elementi; to obdobje, ki je trajalo do uresničitve dveh strateških ciljev naše države – vstopa v Nato in EU – lahko imenujemo obdobje inovacij, ki so jih razvijali posamezniki, skupine, enote, poveljstva in štabi.

Ustanovitev TO

TO je bila ustanovljena 20. novembra 1968 in jo najpogosteje povezujemo z intervencijo takratne Sovjetske zveze na Češkoslovaško. Seveda pa so bili pri sprejetju tako pomembne odločitve v zapletenih mednarodnih okoliščinah prisotni tudi drugi razlogi, kot sta bili negotovost na bližnjem vzhodu in celotna politika uporabe sile v mednarodni skupnosti. Vse te in tudi nekatere druge okoliščine so pomembno vplivale na vsebino in razvoj takratne obrambne politike in razvoj ter na vlogo JLA. Gotovo so obstajali tudi notranjepolitični razlogi (krepitev notranje enotnosti in preusmeritev pozornosti z mednacionalnih napetosti po brinskem plenumu na krepitev obrambne sposobnosti takratne države). Takrat se je začel rušiti mit o obrambni samozadostnosti JLA in odgovor na to je bil uveljavljanje koncepta splošnega ljudskega odpora (SLO). To je bil odgovor, družbeno inovativen odgovor, z daljnosežnimi posledicami. Še posebej smo te pozitivne posledice znali izkoristiti v Sloveniji v začetku devetdesetih let preteklega stoletja.

Z novo doktrino SLO je zgodovina republikam ponudila priložnost za lastno organiziranost na obrambnem področju. V njej so odgovorni videli priložnost ponovnega zametka slovenske vojske, ki

jo je Slovenija izgubila leta 1945. Tako se je, ne glede na njen celoten razvoj, vzpone in padce, prepodrejanja in številne organizacijske spremembe, TO razvila v spoštovanja vredno oboroženo silo. Med pripadniki TO in prebivalstvom je vse bolj postajala slovenska narodna vojska in le kot taka del Oboroženih sil Jugoslavije.

Ob zelo splošnem pregledu nastanka TO želim ponovno poudariti izjemen pomen odločitve takratnega političnega vodstva Jugoslavije, ki je poleg obrambnega imela tudi izjemen družbeni pomen. Zagotovljena višja stopnja obrambne sposobnosti države, kar je v takratnem bipolarnem svetu imelo izjemen pomen, podružbljanje obrambnih priprav, ko je lahko velika večina državljanov sodelovala v njih, izjemen vpliv na nacionalno gospodarstvo ter razvoj obrambne industrije – vse to je imelo močen vpliv tudi na nacionalno zavest.

Poskus odvzema orožja TO

Priprave na odvzem orožja so se začele v RŠTO Slovenije že januarja 1990 z zbiranjem informacij o količinah in vrstah orožja. Ukaz o takojšnji premestitvi orožja, streliva in minsko-eksplozivnih sredstev je bil izdan 15. maja 1990, kar je povzročilo buren odziv med pripadniki TO pa tudi v slovenski politiki in javnosti na splošno. Posledica je bila zaustavitev oddajanja orožja, kar pomeni, da slovenska TO ni bila razorožena in je bil ta poskus neuspešen. Zgodovinsko netočno in zavajajoče je pisanje o razorožitvi TO, kajti do razorožitve ni prišlo, je pa ta poskus sprožil pomembne organizacijske in politične procese.

Organiziranje vojaškovarnostne strukture, pozneje poimeno-vane MSNZ, je bila neposredna posledica poskusa odvzema orožja TO. Pobuda, s katero so bili seznanjeni najodgovornejši politični odločevalci v državi in je nakazovala organiziranost in tajno oz. nezakonito delovanje pripadnikov TO, milice, organov za notranje zadeve ter delavcev oddelkov za ljudsko obrambo ter civilno zaščito, je zahtevala ustrezno zaščito in pravno pokritje njihovega delovanja.

Začelo se je iskanje najboljše rešitve za takratne razmere; veljavni Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti je

omogočil formalnopravni okvir rešitve. Določila navedenega zakona, predvsem pa ustrezna organizacijska struktura je ob pravilni izbiri kadra in načinu delovanja omogočila, da je navedena struktura v obdobju od poletja 1990 do imenovanja novega RŠTO 4. oktobra 1990 zagotavljala obrambno sposobnost Slovenije.

Opisana rešitev je omogočila, da je Skupščina Slovenije 28. septembra 1990 s sprejetjem ustavnih amandmajev in ustavnega zakona Predsedstvu RS dala pristojnost za poveljevanje v miru in izrednih razmerah.

Slovenska skupščina je 25. junija 1991 sprejela ustavni zakon o grbu in zastavi ter Temeljno listino o samostojnosti in neodvisnosti RS. 26. junija 1991 sta bili na slovesnosti pred slovenskim parlamentom razglašeni samostojna in neodvisna Slovenija. Istega dne so se začeli izvajati premiki enot JLA iz vojašnic in začela se je vojna za Slovenijo.

Navedene dogodke označujem kot prelomne, ker so pokazali dvoje, in sicer da se Slovenija ter njeno politično in vojaško vodstvo načrtno in učinkovito pripravljata za uresničitev na plebiscitu izglasovane odločitve o samostojnosti in neodvisnosti.

Sklepne misli

Ob razumevanju razvoja slovenske obrambne sile – od TO do SV – poudarjam sicer že znana dejstva, da vojska oz. vojaška organizacija ni samostojna institucija. Uresničitev številnih strokovnih in obenem inovativnih zamisli je odvisna od vlade in parlamenta ter je v vsaki demokratični družbi pod civilnim nadzorom, ki ga izvajajo parlamentarne in nevladne institucije ter pripadniki civilnih pobud.

Morebitne spremembe varnostnega okolja bodo terjale stalno sprotno preverjanje, presojanje in ponovno prilagajanje ter odzivanje na varnostne izzive, morebitne nove grožnje naši suverenosti in nedotakljivosti ter miru in stabilnosti. In ravno takšna prilagajanja, ki morajo biti pravočasna in daljnosežna, so izziv za vse strokovne in politične posameznike ter odgovorne institucije.

5

SINDIKATA VZGOJE, IZOBRAŽEVANJA
IN ZNANOSTI

VLADIMIR TKALEC – PRVI GLAVNI TAJNIK SVIZ

Ustanovitev samostojnega Sindikata vzgoje, izobraževanja in znanosti (SVIZ) v letu 1990 sovпада z osamosvajanjem Republike Slovenije izpod okrilja federativne države Jugoslavije. Po zmagi opozicijskih strank na volitvah v skupščino v letu 1989 in oblikovanju koalicije Demos so demokratični procesi v družbi vse bolj odmevali tudi v sindikatih. Poslabšanje gospodarskih razmer in vse slabši položaj zaposlenih v takratnih družbenih dejavnostih sta med članstvom povzročala vse več nezadovoljstva s politiko in z vlogo takratne vsestranske Zveze sindikatov Slovenije kot ene izmed družbenopolitičnih organizacij. Prihajalo je do izstopov posameznikov in ustanavljanja sindikalnih organizacij zunaj ZSS, v obstoječi strukturi sindikatov pa so se vse pogosteje vrstile kritike glede neučinkovitega varstva pravic delavcev in zahteve po večji samostojnosti, vključno s pravico do stavke.

V sindikatih »družbenih dejavnosti«, kamor je sodil takratni Sindikat delavcev v vzgoji, izobraževanju in v znanosti kot oblika dela ZSS, smo se srečevali s protesti članstva zaradi razlik v financiranju šol. Osnovne šole in vrtci so bili financirani iz občinskih virov, kar je povzročilo večje razlike v osebnih dohodkih in gmotni oskrbljenosti osnovnih šol in vrtcev. Glavna aktivnost sekretarja je bila namenjena prepričevanju občinskih struktur, da naj izravnajo osebne dohodke zaposlenih v šolstvu in vrtcih v povprečju na indeks 119 vseh plač v Sloveniji, čemur so prej sledile male, finančno šibkejše občine, šele z zamudo pa večje mestne občine. Zaradi inflacije so neprestano zaostajali tudi osebni dohodki v srednjem in visokem šolstvu ter raziskovalni dejavnosti. RKVITK se je na pozive sindikata odzival

podcenjujoče, s sklicevanjem na samoupravne interesne skupnosti, kar je na začetku leta 1990 pripeljalo do prve javne zahteve sindikata po razrešitvi takratnega predsednika Republiškega komiteja za vzgojo, izobraževanje in telesno kulturo. Načelno je zahteve sindikata delavcev vzgoje in izobraževanja podprla tudi ZSS, ni pa sprožila konkretnih aktivnosti.

V razburkanem političnem ozračju, ko so razpadle takratne SZDL, ZKS in ZSMS in so se oblikovale nove politične stranke, so se tudi v sindikatih porajale zahteve za razpustitev ZSS, konstituiranje samostojnih sindikatov in nato za ustanovitev nove zveze. Med intelektualnim delom članstva, kamor je sodila večina v izobraževanju in raziskovanju, so se vrstile zahteve po večji samostojnosti sindikata, ki mora biti v prvi vrsti sindikat članstva in ne le del neke nadrejene strukture, ki mu vsiljuje vsebino, predpisuje pravila in pobira članarino. Ostra kritika je bila namenjena tudi delu številnih funkcionarjev v Zvezi sindikatov na občinski in republiški ravni, ki so le redki prisluhnili zahtevam zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, visokem šolstvu in v raziskovalni dejavnosti.

Vodstvo ZSS, ki se mu je v aprilu 1990 iztekal mandat, je sicer sprožilo priprave na 12. kongres, vendar je množica poklicnih funkcionarjev v razpravah o prenovi vztrajno zavračala zahteve sindikata delavcev vzgoje in izobraževanja.

Skupščina Sindikata delavcev v vzgoji, izobraževanju in znanosti je tako že 1. marca 1990 v zbornični dvorani Univerze v Ljubljani v pripravah na kongres ZSS kot prva pisno zahtevala, da je zveza sindikatov lahko samo zveza, ki jo ustanavljajo samostojni sindikati dejavnosti. Statut zveze mora biti skupni dogovor sindikatov, ne pa dokument, ki sindikatom vsiljuje program in organizacijo. Sindikat sam določa svoj program in organizacijo ter voli svoje predstavnike. Članarina se nakazuje sindikatu, ta pa po medsebojno dogovorjenih merilih financira svoje delovanje in delovanje zveze. Skupščina je zahtevala kadrovske prenovne zveze, zmanjšanje števila sindikalnih funkcionarjev v ZSS in razpustitev Zveze sindikatov Jugoslavije ter zavezala delegate, da na kongresu ZSS uveljavljajo zahteve skupščine.

Ker kongres ZSS ni sprejel skoraj nobene zahteve, ki jih je postavila skupščina Sindikata delavcev v vzgoji in izobraževanju, so vsi njegovi delegati in delegatke složno zapustili kongres. Republiški odbor je nato 18. aprila sklenil, da začne ustanavljanje novega Sindikata vzgoje, izobraževanja in znanosti (SVIZ), tako da začne včlanjevati članstvo na podlagi prostovoljnih pristopnih izjav. Statutarna komisija je predlagala spremembe statuta, po katerih sindikat deluje samostojno in neodvisno od ZSSS. Na seji razširjenega Republiškega odbora 15. 5. 1990 so bile spremembe statuta, ki so omogočale tudi plačevanje članarine samostojnemu sindikatu, potrjene, poleg novih programskih usmeritev pa je bil sprejet sklep, da sindikat pristopi k sklepanju prve kolektivne pogodbe za dejavnost vzgoje in izobraževanja. Dokončno je statut in program potrdila konstitutivna skupščina SVIZ v decembru 1990.

Medtem so potekale aktivnosti za pridobivanje članstva. Do konca junija 1990 se je v SVIZ včlanilo že 13.000 članic in članov, v novembru 1990, pred konstitutivno skupščino, jih je bilo že 18.000. Sredi leta 1991 je imel SVIZ že več kot 24.000 članov, kar je predstavljalo več kot polovico zaposlenih v vzgojno-izobraževalnih in raziskovalnih zavodih. SVIZ v nasprotju z veliko drugimi sindikati ni izstopil iz ZSSS, ampak je sam včlanil svoje članstvo. Res je veliko občinskih vodstev zveze sindikatov na začetku omogočilo predstavitev ideje in programa SVIZ na občnih zborih, na katerih so se člani nato pretežno odločali za včlanitev v samostojni sindikat. Odločilna pa je bila odločitev takratnega ožjega vodstva (izvršilnega odbora) republiškega odbora ter med njimi sekretarja za samostojno pot pri uveljavljanju zaposlenih v vzgoji, izobraževanju in znanosti ter pozneje v kulturi. Pri tem je bilo pomembno, da smo pridobili množičen odziv članstva v Ljubljani in Mariboru, kjer je pristopilo tudi veliko članov iz raziskovalnih in visokošolskih organizacij. Novo staro vodstvo ZSSS, ki ga je izvolil 12. kongres, se je maja 1990 odzvalo tako, da je prepovedalo uporabo službenega avtomobila in prekinilo izplačilo plače sekretarju. Samostojni sindikat SVIZ je naletel na težave tudi pri vpisu v register in odpiranju žiroračuna, ker v takratni standardni

klasifikaciji dejavnosti – razen zveze sindikatov – ni bilo sindikatov dejavnosti. Z vztrajnimi zahtevami pri takratni zvezni SDK jeseni 1990 smo kot prvi dosegli možnost registracije samostojnega sindikata – vsi preostali so bili pred tem registrirani kot zveze sindikatov.

V SVIZ smo že takoj na začetku vzpostavili mednarodne stike s sindikati in z organizacijami na področju vzgoje, izobraževanja in znanosti v sosednjih državah in se že leta 1991 ob aktivni podpori takratnega predsednika zveznega Odbora sindikata vzgoje in izobraževanja B. Lipužiča vključili v Mednarodno konfederacijo organizacij učiteljskega poklica WCOTP. V letu 1992 je bil SVIZ kot samostojni nacionalni sindikat na kongresu v Stockholmu med ustanovnimi člani *Education international* – Izobraževalne internacionale, ki je povezala 240 sindikalnih organizacij iz 114 držav sveta. Pomembne informacije o vsebini, kolektivnih pogodbah in o delovanju sindikatov smo dobili v stikih z Bavarsko učiteljsko zvezo (BLLV), ki je bila samostojni strokovni učiteljski sindikat, in v stikih z italijanskimi kolegi iz sindikata *Scuola* v sindikalni konfederaciji CGIL ter avstrijskimi kolegi iz šolskega sindikata Avstrijske sindikalne zveze.

Organiziranost SVIZ temelji na ozemeljskem in na drugi strani funkcionalnem principu. Ohranili smo organizacijo na ravni zavoda, ki je reševala temeljne potrebe članstva in vodila dialog z vodstvom. Sindikati zavodov so se nato prostovoljno povezali v območne odbore za varovanje pravic po kolektivnih pogodbah, zagotavljanje pravnega varstva in za vodenje socialnega dialoga z lokalnimi oblastmi. Na državni ravni smo oblikovali sindikalne konference – vzgojno-varstvenih organizacij, osnovnih in glasbenih šol, srednjih šol in domov za učence, zavodov za usposabljanje otrok z motnjami v razvoju ter raziskovalnih organizacij. Pozneje se je zaradi čedalje številnejšega članstva iz kulturnih ustanov pridružila še sindikalna konferenca kulturnih organizacij. Predsedstva sindikalnih konferenc so izvolila člane v glavni odbor, operativne posle pa je vodil izvršilni odbor, ki so ga sestavljali predsedniki sindikalnih konferenc in glavni tajnik. Ob koncu prvega mandatnega obdobja v letu 1994 je imel SVIZ že skoraj 32.000 članov, organiziranih v 725 sindikatih zavodov

in 27 območnih odborih. V primerjavi s prejšnjo togo organizirano stjo smo se veliko bolj odzivali na probleme in potrebe članstva, na državni ravni pa smo že v prvem letu vzpostavili dialog z oblastmi, ki so imele kljub načelnemu zavračanju sindikatov in njihovega vpliva v SVIZ partnerja, ki je odgovorno in ne glede na strankarsko pripadnost zastopal interese zaposlenih.

Odziv oblasti je bil ambivalenten; na eni strani so potrebovale sogovornika v demokratičnem dialogu, na drugi strani pa niso bile pripravljene vedno sprejemati predlogov in zahtev po izboljšanju gmotnega položaja zaposlenih. SVIZ je tako sodeloval v razpravah o novi zakonodaji (Zakon o zavodih, Zakon o financiranju vzgoje in izobraževanja, Zakon o visokem šolstvu, Zakon o raziskovalni dejavnosti) ter predpisih (Pravilnik o napredovanju zaposlenih v osnovnem in srednjem šolstvu v nazive). Nasprotoval je urejanju plač izključno z zakonom in terjal sklenitev kolektivne pogodbe za dejavnosti v vzgoji, izobraževanju in znanosti. V letu 1991 je bila najprej sklenjena Kolektivna pogodba za negospodarske dejavnosti, ki ji je po velikem stavkovnem valu v šolstvu v letu 1993 sledila Kolektivna pogodba za dejavnost vzgoje in izobraževanja, podpisana 29. julija 1994 z ministrom dr. S. Gabrom.

SVIZ je v naslednjih letih dosegel več kot 40.000 članov in postal najpomembnejši partner v socialnem dialogu na področju vzgoje in izobraževanja – poleg SVIZ je sodeloval še Sindikat delavcev vzgojni, izobraževalni in raziskovalni dejavnosti iz ZSSS ter pozneje Neodvisni sindikat delavcev ljubljanske univerze. Ko je Zakon o sistemu plač v javnem sektorju zaposlene uvrstil v enotno plačno lestvico, je postalo jasno, da je treba okrepiti sodelovanje med sindikati javnega sektorja. SVIZ se je odzval s pobudo za ustanovitev Konfederacije sindikatov javnega sektorja, ki jo je pet samostojnih sindikatov ustanovilo 9. marca 2006. KSJS je kmalu postala član Ekonomsko-socialnega sveta in podpisnik socialnega sporazuma ter v socialnem dialogu v Sloveniji igra pomembno vlogo.